

PAPER DETAILS

TITLE: Fransiz Devrimi ve Sinif Yapilari

AUTHORS: Sait Ebinç

PAGES: 124-143

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3905166>

FRANSIZ DEVRİMİ VE SINIF YAPILARI

Sait EBİNÇ¹

Öz

Bu makale 18. yüzyıldan başlayarak dünyanın siyasal ve toplumsal yapılarını derinden etkileyen Fransız Devrimi'ni ve toplumsal sınıf yapılarını analiz etmektedir. Bu analizde tarihsel ve nitel yorumlama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle Fransa'da toplumsal sınıf yapılarının tanımları, konumları ve siyasal pozisyonları analiz edilmiştir. Bu analiz ise iki temel sorun etrafında gerçekleştirilmiştir. Birincisi; devrim öncesi toplumsal sınıf yapılarıdır. İkincisi ise toplumsal sınıf yapılarının ideolojik ve siyasal biçimleridir. Bu analizde toplumsal ve siyasal kuramın temel kavramları kullanılmıştır. Makalenin odaklandığı diğer bir konu; Avrupa'nın siyasal tarihi içinde Fransız Devrimi'nin neden farklı ve özgün olduğu sorusudur. Bu metinde bu tartışma sorusunun iki odağını temsil eden Anglosakson tarihçiler ile Fransız tarihçileri arasındaki farklı yaklaşımlar karşılaştırılmıştır. Bu makalede ayrıca Fransız Devrimi'ndeki toplumsal sınıfların ideolojik temsil biçimlerinin sınıflar arasındaki gerilim ve çatışmaların devrime nasıl evrildiği incelenmiştir. Makalenin temel bulgusu Fransız Devrimi konusunda muhayyel ideolojik varsayım ve mitoslar halesinin ampirik ve monografik araştırmalar yapıldıkça Fransız Devrim tarihi ile ilgili bir paradigma değişimine yol açmasıdır.

Anahtar Kelimeler; Fransız devrimi, İdeoloji, Toplumsal sınıflar, Ulus, Siyaset

Jel Kodları: ZOO, Z1, Z.19

FRENCH REVOLUTION AND CLASS STRUCTURES

Abstract

This article provides an analysis of the French Revolution, which profoundly influenced political and social structures from the 18th century in the world, alongside the social class structures in pre-revolutionary France. The analysis employs a historical and methodological framework to examine the definitions, positions, ideologies, and political stances associated with these structures. The first focus addresses the pre-revolutionary social class structures, while the second investigates the ideological and political manifestations of these classes. Key concepts from economic, social, and political theory will be utilized to inform this examination. Furthermore, the article discusses the reasons the French Revolution is regarded as distinct compared to other revolutions within Europe's political history. By comparing the perspectives of Anglo-Saxon and French historians, the article analyzes the fundamental theses underlying these contrasting approaches. Additionally, it examines the political and ideological representations of social classes during the Revolution and explores how class tensions evolved into a revolutionary movement. The main finding of the article is that ideological and imagined assumptions regarding the French Revolution lead to a paradigm shift in the history of the French Revolution as empirical and monographic research is conducted.

Keywords: French revolution, Ideology, Social classes, Nation, Politics

Jel Codes: ZOO, Z1, Z.19

¹ Dr. Öğretim Görevlisi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. Siyaset Bilimi ABD. saitebinc@yyu.edu.tr . ORCID: 0000-0003-3529-921X.

Başvuru Tarihi (Received): 04.05.2024 **Kabul Tarihi** (Accepted): 17.09.2024

Giriş

Fransız Devrimi'ndeki toplumsal sınıfların tespit ve tayini sorunu Fransız tarihçileri arasında bitimsiz bir tartışma konusudur. Özellikle Alfred Cobban'ın 1960'ların ortasında başlattığı bu tartışma Fransız Devrim tarihçilerini ikiye bölmüştür. Fransız Devrimi üzerine son yüz yılın literatürüne bakıldığında bu çalışmaları iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi “Toplumsal yorumcular” olarak nitelenen başını Georges Soboul'un çektiği Henri Lefebvre, Albert Mathiez, Jean Jaurès ve Pierre Gaxotie'ye kadar uzanan gruptur. Bu grup Fransız Devrimiyle Feodal aristokrasinin *ancient regime* (eski rejimi) tamamen kökten yıkıp yerine aydınlanmanın aklıyla biçimlenmiş burjuva demokratik devrim düzenin getirildiğini savunmaktaydı. İkinci grup ise tam bir isimlendirme yapmak mümkün olmasa da dışsal bir niteleme olarak “revizyonist” olarak nitelenen gruptur. Bu grup başta Alfred Cobban olmak üzere Francois Fure ile birlikte Fransız Devriminin bir burjuva devrimi olmadığını savunan gruptur. Bu grubun devrimle ilgili temel tezleri 18. Yüzyılda Fransız toplumunu Feodal olarak tanımlamanın yanlış olduğunu dolayısıyla devrimin Anti-feodal değil anti despotik özgürlükçü taleplerin sonucu olduğunu ileri sürüyorlardı (Wallerstein, 1989: 39). İkinci grup ise başta Alfred Cobban olmak üzere yeni amprik araştırmalarla elde ettiği sonuçların Fransız Sosyalistlerinin iki yüzyıllık ezberini sarsacak veriler ve iddialar içeriyordu (Maza, 1989: 705). Cobban'ın 1940 yılında Fransız Devrimi konusunda yayınlanan kitabı yeni bir paradigma değişimine neden oldu. Fransız tarihçilerini ikiye bölen bu tartışmanın birinci odağı metodoloji konusunda yoğunlaşmıştı. İkincisi ise devrimin evreleri üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Bu tartışmayı daha önce Toucqueville başlatmasına rağmen onun tezleri Cobban kadar gündem oluşturmamıştı. Toucqueville Fransız Devrimi'nin evrelerini iki aşamada açıklıyordu. Fransızların geçmişin bütün kurumlarını yıktıkları birinci evre. İkinci evre ise yıkılmış oldukları şeylerden pişman olup bir bölümünü geri getirmek istedikleri restorasyon evresiydi. Toucqueville birinci evreyi yani İmparatorluk ve restorasyon evresini devrimin muhayyel tasarımıyla çıkıp somut topluma geçilen bir evre olarak tanımlıyordu (Tocqueville, 2004: 37). Napolyon'un İmparatorluk dönemi Fransız Devrimcileri tarafından devrimin geriye gitmesi olarak niteleniyordu. İmparatorluk sonrası dönemin II. Cumhuriyet olarak numaralandırılması devrimin isimlendirilmesinden öte Cumhuriyet'in üç kere yıkılıp yeniden kurulması anlamına geliyordu.

1. Devrim Öncesinde Fransa'da Sınıf Yapıları

On dokuzuncu yüzyılda dünyanın ekonomisi İngiltere'nin endüstri kapitalizminin etkisi altında şekillendi. Siyasal yapıları ise Fransız Devriminin etkisiyle şekillendi. İngiltere Endüstri Devrimiyle ilk önce Avrupa'dan başlayarak dünyanın diğer geleneksel ekonomik ve toplumsal yapılarını dönüştürdü. İngiltere sermaye birikim süreçleri ile yeni pazar alanlarıyla geleneksel üretim biçimini dönüştürerek On dokuzuncu yüzyılın egemen gücü haline geldi. Fransız Devrimi ise geleneksel imparatorluk yapılarını dönüştürerek ulus devlet yapılarının ortaya çıkmasına neden oldu. Fransız Devrimi sadece modern çağın siyasal statülerini değil aynı zamanda siyasal teori ve terminolojisini de oluşturdu. Siyasal teori olarak hem milliyetçiliği hem de devrime karşı oluşan muhafazakâr ideolojinin varlık bulmasına neden oldu. 18. yüzyılda pek çok hukuk kuralı Fransız devrimin etkisiyle şekillendi (Hobsbawm, 2008: 63). Fransız Devrimi'nin ikinci dalgası pek çok Avrupa ülkesinde geleneksel devlet ve toplum yapılarını alt üst ederek meşruti monarşi ve parlamenter siyasal sistemlerin dönüşmesine neden oldu. Devrimin üçüncü dalgası en son ayakta kalmış Avusturya Macaristan, Osmanlı imparatorluğu ve Rus Çarlığının yıkılmasına yol açtı. Fransız Devrimi imparatorlukların yıkılmasına neden olacak ideolojilerin teorik düşünce kaynağını oluşturdu (Hard, Negri, 2001: 78). Geleneksel egemenliğin siyasal yapıları olan imparatorlukların kendi içinde barındırdıkları çok kültürlü çok çeşitli etnik yapıları ulus devletlere bölünerek birbirlerinin karşılıklı üzerinden ulusu inşa ve icat ettiler (Tilly, 2001: 53).

Fransız Devrimi Avrupa'nın en yoğun nüfusa sahip olan ülkesi Fransa'da patlak verdi. (Soboul, 1989: 58). Fransız Devrimi'nin kendinden öncesi ve sonrası devrimlere göre daha etkin kitlesel bir niteliğe sahipti. Devrim kitlesel yönüyle hem Hristiyan hem de İslam dünyası üzerinde bir etki yaratmıştı. Fransız Devriminden önce *vatan yurt* gibi kavramların politik ve ideolojik bir çağrışımı yoktu. Devrimle birlikte bu iki kavram siyasal ve ideolojik bir içerik kazandı. Aynı şekilde "*liberte*" özgürlük kavramı devrim öncesine kadar sadece bireysel olarak bağımlılık ilişkileri dışındaki hür insanları tanımlamak için kullanılıyordu. Devrimle birlikte bu kavramlar siyasal içerik kazandılar (Weber, 1991: 124). Fransız Devriminin dolaylı etkileri evrensel olarak yayılarak onu takip eden tüm devrimci hareketler için bir model oluşturdu. Devrim aynı zamanda 19. yüzyılda sosyalizm ve komünizm ideolojisi için düşünsel ve teorik model oluşturdu. Her ne kadar Fransız Devrimi kendinden sonraki toplumsal ve siyasal hareketler için model oluştursa da Fransız Devrimcileri kendisinden önceki Amerika'daki anayasa ve bağımsız hareketleri model almışlardı. Tarihsel devrimler genellikle kendinden öncekileri taklit ederler. Fransız Devrimcileri kendilerinden önceki devrimleri takip etse de benzerlikleri yanında kuşkusuz Fransa'ya özgü tarihsel kültürel siyasal özgünlükleri de vardı.

Fransız Devrimi'ni kendinden öncekilerden farklı kılan unsurlar ise şunlardı: Fransa Avrupa kıtasının en büyük nüfusuna sahip bir ülke olarak 18. yüzyılda İngiltere kadar ekonomik güce sahip değildi (Hobsbawm, 2008: 160). Fransa İngiltere'nin bu ekonomik gücü karşısında siyasal gücünü kullanarak Amerikan Bağımsızlık Savaşlarını İngiltere'ye karşı destekledi. Ancak 18. yüzyılda sömürgeler sayesinde zenginleşen İngiltere Avrupa'nın ve dünyanın egemen gücü haline gelmişti. Buna karşın Fransa'da üretim ve gelişmişlik düzeyi İngiltere'den çok daha geriydi (Weber, 1991:51) Bu nedenle Fransız Devrimi İngiliz devriminden farklı olarak sınıflar arasındaki gerilim ve çatışmalar daha keskin çizgilere sahipti. İngiltere'de 1688 Devrimi Fransız Devrimi'nden farklı olarak aristokrasi ve burjuvazi sınıfının iş birliği içinde krala karşı yapılmıştı. Fransa'da ise Burjuvazi bu devrimi aristokrasi ve ruhban ve krala karşı yapmıştı (Eastwood, 1995: 79-88). Ayrıca devrim öncesi Fransa'da başlayan ekonomik kriz ve kıtlıklar özellikle tahıl krizi devrimin ekonomik olarak en özgün ve etkileyici unsuruydu. Fransa bu ekonomik krizi aşmak için maliye bakanı Fiziokrat Turgot; Fransa'daki toprakların daha verimli etkin işletilmesi ve ticaretin önündeki aristokratik engelleri kaldıracak yeni düzenlemeler getirdi (Gordon, 2001: 16). Ancak Turgot'un bu girişimleri sonuçsuz kaldı. Bu reformlar mutlak monarşinin de işine gelen uygulama olmasına rağmen aristokrasinin direnci karşısında bu düzenlemeler hayata geçirilemedi.

Turgot'nun bu reformları aristokrasi tarafından dirençle karşılandığı için yapısal anlamda bir değişime yol açmadı. Fransa'da yükselen yeni orta sınıfın maliye, hukuk ve bürokrasi konusundaki yeni talepleri karşılık bulmasa bile fiili olarak zaten yaşamın içinde yer alıyordu. Bu nedenle burjuvazinin hukuksal ve bürokratik düzenlemelerle ilgili talepleri daha sert ve yüksek sesle dillendirilmeye başlandı. Krallık yönetimi orta sınıfın bu taleplerini aristokrasiye karşı yaşama geçirecek bir kararlığa sahip değildi. Bu nedenle burjuvazi bu kez halk ve ulus kavramlarını bayraklaştırarak sınıfsal taleplerini bütün Tiers Etat'nın (Üçüncü Sınıfı) talebiymiş gibi kitlesel bir boyut kazandırdı (Gaxotte, 1962: 89). Fransa'da yükselen bu orta sınıfın talepleri feodal aristokrasiye karşı yükselen tepkinin ilk zeminini oluşturdu. Fransa'nın Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı destekleyen mali yardımları ve krallığın bütçesinin gittikçe açık vermesi ekonomik krizin derinleşmesine neden oldu. Paris'te ve diğer büyük kentlerdeki tahıl krizinin getirdiği bunalımı aşmak için Kral'ın aristokrasiyi toplantıya çağırdı. Fakat aristokrasi kraldan kendi sınıfsal imtiyazlarını genişletmezse para vermeyeceklerini bildirdiler (Gaxotte, 1962: 141). 1787'de baş gösteren ekonomik sıkıntıları gidermek için vergilerin artırılması için toplanan Etat Generaux hükümetin kararlarını onaylamak için çağrılmıştı. Fakat bu Meclis'in toplanması krallığın sonunu getirecek ilk adım oldu. Meclis'in toplanması başlangıçta aristokrat sınıfın kral karşısında yeniden güçlerini toparlayacağı umudunu taşıyordu. Anca feodal aristokrasinin bu umudu besleyecek siyasi güçleri olsa bile ekonomik güçleri yeni yükselen burjuva sınıfının gücü

kadar yoktu. Aristokrasi Tiers Etat'ın (Üçüncü Sınıf) nın içinde yer alan burjuvazinin gücünü hafife almış bu gelişen sürecin dinamiklerini tam olarak anlayamamıştı (Soboul, 1989: 153). Tarih boyunca toplumsal kırılmalar devrimler esasında kolay kolay öngörülebilecek süreçler değildir. Bu tıpkı bir çiçeğin nasıl açıldığı tek kerede görülemezse toplumsal devrimlerde aynı şekilde tek kerede görülüp kavranacak olgular değildir. Etat Genaroux'un (Tabakalar Genel Meclisi) toplantısından en büyük sınıfsal kazancı yine burjuva elde etti. Diğer sınıflar bu süreçten eli boş döndü.

Fransız Devriminde burjuvazinin sınıfsal talepleri İnsan Hakları Bildirgesinde somutlaşmıştı. Bu haklar burjuvazinin kendi sınıfı için somut bir niteliğe sahipti. Fakat sözde temsilciliğini yaptığı millet için bu haklar hiç de somut değildi. Ulusal mecliste ve İnsan ve Yurttaş hakları bildirgesindeki ifade edilen haklar biçimsel soyut çerçevelerden başka bir şey değildi. Zaten millet kavramının o dönemde somut bir karşılığı bile yoktu. O dönemdeki millet halk kavramı teorik ve düşünsel bir kavramdan öteye gitmiyordu. Bütün bu muhayyel soyut çerçeveler içini dolduracak insan bulunmayınca bunun içine sığmayacak kanlı canlı insanları zorla dönüştürmek için Jakobenlik tam da bu zorun sonucu olarak ortaya çıkacaktı. İnsan ve yurttaş hakları bildirgesi baştan sona orta sınıfın mülkiyet haklarını garanti altına alacak fakat bölüşüm ilişkilerine sessiz kalacaktı (Cobban, 1961: 242). Her ne kadar 1792 de çıkardıkları toprak yasasıyla bunu sağlamaya çalışsalar bile bu yasada topraksız köylülerden çok burjuvazinin ruhban ve aristokrasiden elde ettiği toprakları kendi üstlerine geçirmelerine yarayacaktı. Bununla birlikte böyle bir rejim resmi olarak sınıf kendi sınıf çıkarlarını toplumun geniş kalabalıkları üzerinden onay ve onların temsilcisi olduğu zehabını yaratmak için "ulus" ve "halk" kavramını bayraklaştıracaktı. Ulus ve Halk kavramını ise J. Jack Rousseau'nun *general will* (halk iradesi) kavramı bu hareketin düşünsel ve teorik temelini oluşturacaktı (Gaxotti, 1984:45).

Eski rejim yıkıldığında, Kurucu Meclis üyeleri zaferlerini meşrulaştırmak İçin Anayasayı kendi sınıfsal ideolojisine göre Amerikan Anayasasından etkilenecek ilan ettiler. Artık hukuk gücün egemenliği altına girmişti. Barnave'ın ifadesiyle yeni icat edilen ulus laik ilmihi sayesinde inşa edilecekti (Lefebvre, 2015: 151). Devrim sürecinde ulus ile halk kavramı aynı anlamda kullanılan kavramlardı. Ulus ile özdeşleştirilmiş olan "halk" kavramı soyut bir kavram olarak içi tam doldurulmayan teorik bir çerçeveydi. Burjuvazi özellikle bireysel oy hakkı talebiyle ticaretin önündeki lonca imtiyazlarını kaldırmak için eşitlik kavramını araç olarak bayraklaştırdı. Oysa eşitlik kavramı burjuvazinin meşruiyetini üçüncü sınıf nezdinde sağlayan somut eşitlikten çok düşünsel ve soyut bir kategoriydi (Hobsbavm, 1992: 70). Burjuvazinin Etat Genaroux'da aristokrasinin ve ruhbanın lonca imtiyazlarını kaldırmak için bireysel oy hakkını savunması mantıksal bir gereklilikti. Çünkü burjuva sınıfı potansiyel oy çoğunluğunu sağlamak için birey haklarını aristokrasinin imtiyazlarını kaldırmak amacıyla ideolojik bir araç haline getirdi. Böylece Burjuva sınıfı *Etat Genaroux* (Tabakalar genel meclisi)'n de diğer sınıfların desteğini garantilemenin yoluna açmış oluyordu. Bu yolla burjuva sınıfı Tiers Etat' ın sözcülüğünü ve temsilciliğini elde etti. Bu temsilcilik sıfatıyla yasa yapma gücünü hatta devrimle birlikte yasaların yasasını yapma gücünü elde ederek kendisini oyunun kurallarını belirleyen kurucu irade olarak ilan etti. Böylece *ancient regime*'in bütün tahâyüülünü zihinlerde sarsarak sembollerini yıktı (Michelet, 1967: 61). Michelet'in belirttiği sembollerin yıkımı esasında devrim dönemlerinin temel özelliğiydi. Devrim dönemleri aynı zamanda metafizik sembollerinde Çünkü toplumsal yapıların alt üst olduğu dönemlerde yasalar gelenekler susar. Yasaların ve geleneklerin sustuğu dönemlerde mefhumun muhalifi olarak en zıt kavramlar ve semboller abartılarak kutsallık izafe edilir. Bu nedenle sembollerin ve simgelerin yıkılması sadece siyasal değişimi değil ontolojik bir korkuyu da beraberinde getirir. Fransız Devrim tarihi'yle ilgili özellikle Alfred Cobban'ın başını çektiği grubun dışındaki tarihçilerin çoğu Bastille'in ele geçirilmesini sanki bütün Fransa'nın ele geçirilmesi gibi abartarak anlatırlar. Oysa Bastille ele geçirildiğinde sadece on bir mahkûm bulunan bir küçük hapisaneydi. Fakat toplumsal ve kitlesel olaylarda bir şeyin "Şuyuu vukuundan

evlâ hale gelir” bu galeyanlı dönemlerde insan muhayyilesi muhakemeden daha üstün hale gelir (Soboul,1989: 57).

ransa’da toplumsal sınıf yapılarını anlamak için Fransız Devrimi’nin tarihsel arka planındaki gelişmelere bakmak zorunludur. Devrim öncesi yüzyılda Fransa’da merkezi krallıklar biçimlenmeye başlamıştı. 17. yüzyılda İngiltere kadar olmasa da kent yaşamının feodalite lehine gelişmeye başladığı dönemdi. Fransa’da kentsel yaşamın gelişmesi ticaret ve emtia alım satımı gibi işlerle uğraşan burjuvazinin yaşam alanını genişletti (Aulard,1944: 145). Ancak Fransız burjuvazi gelişme evresinde olsa da henüz İngiltere’deki gibi servet ve sermaye birikimine ulaşmış değildi. Özellikle Fransa’nın kuzey kentlerinde şarap ve tahıl ticaretiyle uğraşan dar bir grupla birlikte burjuva sınıfı daha çok avukatlık, noterlik ve katiplik gibi şehir meslekleri ve krallığın kamu hizmetinde çalışanlardan oluşmaktaydı (Mathiez. 1940: 73).

IV. Henri döneminde merkezi monarşi ya da mutlak monarşi dönemi olarak adlandırılan bu dönemde burjuva sınıfı krallık ile vesayet ilişkisi içindeydi. Henüz kendini sınıf olarak kavrayacak iktisadi bir sınıf bilincine kavuşmamıştı. Merkezileşmeyle birlikte giderek artan krallığın kontrolleri özellikle kralın *bonnus ville* gibi kralın ayrıcalıklı kentleri üzerinde daha çok yoğunlaştı. Birkaç bölgede ve komünlerde yerel yöneticiler seçimle belirlense de yine de pek çok bölgedeki yerel yöneticiler kral tarafından doğrudan atamayla belirleniyordu (Moore, 2003: 89).

17. yüzyıl İngiltere’de olduğu gibi Fransa’da mutlak monarşi egemenliğin merkezileşme eğiliminin en çok konuşulduğu yüzyıldı. Özellikle Rönesans ve Reformla başlayan süreç din ve mezhep savaşları, köylü isyanları sonrasında Fransa’da merkezileşme eğilimlerini meşrulaştıracak bir zemin sağlamıştı. Bu dönem feodal aristokrasinin görece olarak iktisadi gücünün zayıfladığı bir dönemdi. Bu dönem aynı zamanda Max Weber’in ifade ettiği patrimonial merkezi bürokrasinin oluştuğu bir dönemdi (Weber, 1978: 1025). Krallığın asıl görevi bu dönemde siyasal düzeni ve ekonomiyi ve savaş için gerekli vergileri toplamaktı (Moore, 2003: 124). 17. yüzyılda Fransa’da merkezi eğilimler yükselmekle birlikte aristokrasi siyasal bakımdan her şeye rağmen egemen konumdaydı. Bunun yanı sıra Ruhban sınıfı imtiyazlı sınıfın neredeyse dört yüz bin kişilik bir kitlesini oluşturmuyordu. Fransa’da devrim öncesi toplumsal yapıda aristokrasinin kral ile köylüler arasında ara bir sınıfı oluşturması hem güvenlik hem de toplumsal düzenin dengesini sağlıyordu. Bu dengeyi bozacak gücün kraldan önce aristokrasiyle muhatap olması toplumsal dengenin en önemli yönüydü. Bu sınıf kilise kadar örgütlü gücü olmasa da pek çok iltimas ve imtiyazıyla devrim öncesine kadar ekonomik olmasa bile siyasal nüfuzları halen çok etkin durumdaydı (Aulard, 1944: 146).

Endüstri öncesi dönemlerde devlet için bürokrasinin tahta sadakatlerini sağlayacak gelirin kaynağı tarımsal artışı oluşturmak ve toplamaktan geçmekteydi. Bu artışa el koymak ve dağıtmak endüstri toplumundaki gibi kolay olmayan bir işti. Tarım imparatorluklarında bu sadakati sağlamanın yolu Osmanlı İmparatorluğundaki gibi bazı toprakların iktâ sistemiyle memurlara ayrılmasıydı. Kriz dönemlerinde ise hazineye gelir sağlamak için devletin statülerini para karşılığı satması yoluyla kriz aşılmaya çalışılmaktaydı. Bu statülerin satılması aracı sınıfların üretici güçler üzerindeki vergi baskısını artırma eğilimine dönüşüyordu. Bu sistem zamanla hukuksal ve siyasal düzeni dejenere ediyordu. Nitekim 17. Yüzyıl Fransa’daki eğileme benzer bir eğilim Osmanlının gerileme devri olan 17. yılda görünmekteydi. 17. Yüzyılda Osmanlı’da dirlik ve düzenliğin bozulmasıyla birlikte ekonomik krizin yol açtığı hazine açığını kapatmak için devletin bürokratik makam ve mevkileri mansıb olarak satılarak hazineye gelir sağlanma yoluna gidildi (Akdağ, 1995: 98). Aynı şekilde Fransa’da Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nı mali açıdan desteklemenin getirdiği ekonomik krizi aşmak için *asinya* (bürokratik mevkiler)ler ticaret yoluyla zenginleşmiş Noblesse De Rob (Cübbe soyluları) na satma yoluna gitti. Noblesse De Rob ise sonradan soyluluğu parayla satın alan burjuvazi kökenli bir sınıftı. Krallığın hazine açıklarını kapatmak için iktisadi amaçla satılan bu bürokratik mevkilerin siyasal sonuçları kısa vadede görünmese de uzun vadede bu uygulama bir

anlamda merkezi krallığın kendisine ait iktidarı perakende ve parçalı olarak satmak anlamına da geliyordu. Bu uygulama birçok tarım İmparatorluklarının hazine açıklarını kapatmak için uygulanan mali bir araç haline gelmişti. Mansıp ve mevkilerin satılmasıyla sadece devletin yüksek prestijli makamları satılmıyordu. Dilencilik bile bir imtiyaz olarak devlet tarafından satılıyordu. Braudel'in ifadesiyle 17. Yüzyıl enflasyonunda Londra'nın en kalabalık caddelerinde devlet dilenmeyi imtiyaz haline getirerek devlet tarafından satıldığını yazıyordu (Braudel, 1993: 445). Fransa'da *asinyalar* yoluyla soyluluğu satın alan Noblesse de Rob (cübbe soyluları) ile atadan babadan soylu olan Noblesse de Pe (kılıç soyluları) arasındaki sonradan görmüşlüğü temsil eden Molliere'in kibarlık budalası oyunu soyluluğu sonradan satın almış cübbe soylularını istihza etmekteydi.

Kısa vadede devlete ait makam ve mevkilerin satılarak devlete gelir kazandırılması hazine açıklarını kapatmak için yararı oldu. Fakat satılan bu *asinyalar* zaman içinde kurumsallaşarak ayrı bir güç odağı haline geldiler. Fransa'da satılan bu bürokratik mevkiler zamanla veraset hukukunun konusu haline gelerek mülk haline dönüştü (Braudel, 1993: 246). Bu hak başlangıçta soyluluğu alan kişiyle sınırlıyken daha sonra veraset hakkına dönüşerek babadan oğula geçmeye başladı. Artık parayla satın alınan asalet kılıç soylularının geçmiş kıdemi kadar olmasa bile burjuva sınıfının geleceği için büyük bir kazanımdı (Moore, 2003: 142). Burjuvazi sınıfı bu kazanımla mülk edinme güdüsünü asinyalar vasıtasıyla karşılıyordu. Sonradan soyluluğu parayla satın almış burjuvaların mülk edinme güdüsü asinyalar vasıtasıyla. Asinyalar vasıtasıyla nüfuz elde eden bu grup aynı zamanda krallıkla himaye ve vesayet ilişkisine girmiş oluyordu.

Max Weber'in belirttiği patrimonial bürokrasinin elitlerine dönüşecekti (Weber, 1978, 135). Parayla satın alınan cübbe soyluluğu kılıç soyluları tarafından her zaman istiskal (aşağılanma) konusu olarak pek çok tiyatro ve edebiyatın konusu olacaktı. Kılıç soyluları tarafından sonradan görme olarak nitelenen bu grup Fransa'da snobizmin edebiyata yansımış karakterleriyle doluydu. Bununla birlikte kılıç soyluları soyluluğun parayla alıma satıma konu olamayacağını savundukça ekonomik sıralamanın daha da gerisine düşüyorlardı. Kılıç soylularıyla cübbe soyluları arasındaki bu gerilim esasında biçimsel ve kültürel olmaktan çok ekonomik sınıfsal bir gerilimdi (Guerin, 1986: 37).

Bu gerilim ve tartışma 18. yüzyılda kılıç soylularını en çok meşgul eden konuydu. Bu dönemdeki temel soru şuydu: Bir kişi burjuva mı yoksa soylu mu? Kılıç soylusu mu yoksa soyluluğu parayla mı satın almış? Toprak aristokrasisinin karşısında gittikçe sayıları ve iktisadi gücü artan burjuva sınıfı Kılıç Soyluluğunun geleneksel imtiyazlarının sarsıldığı bu dönem esasında toprağın artık tek başına zenginlik kaynağı olma niteliğini yitirmesinin sonucuydu. Bu dönemde artık sadece toprak değil ona alternatif olarak emtia ve menkul mallar ticareti ekonomik zenginliğin başlıca aracı haline geldi. Bu emtia ve mal ticareti üzerinden alınan vergiler krallığın hazine açıklarını kapatmak için bir gelir kaynağını oluşturdu. Burjuvazinin bu yollarla ekonomik olarak güçlenmesi krallık için geleneksel aristokrasi karşısında iktidar ilişkiler bakımından bir denge unsuru olarak krallığın işine gelen bir durumdu (Weber, 1991: 73).

Böylece Kılıç soyluluğuna dayalı toprak aristokrasisi ile sonradan parayla satın alınmış aristokrasi her iki grup sınıflı toplum içinde krallık tarafından bir dengede tutulmaktaydı. Soyluluğu parayla satın alan bu sınıf daha sonra sivrilerle büyük burjuva sınıfı haline dönüşüp *Gentry* diye nitelenen sınıfı oluşturacaktı. *Gentry* ler daha sonra toplumsal ve siyasal değişimin öncüsü haline gelecekti. Krallık bu statüleri satarken kısa vadede ekonomik krizi aşmanın çaresi olarak düşünmüştü. Fakat krallık bu statüleri satmakla uzun bu vadede kendi kuyusunu kazan araçlara dönüşeceğinin farkında değildi (Gaxotte, 1962: 28). Nitekim daha sonraki süreçte soyluluğu parayla satın alan bu grup Noblesse de Rob (Cübbe Soyluları) egemen grupların iktidar mücadelesinin ön safında yer alacaktı. Parlamentolarla krallık yönetimi arasındaki devleti hedef alan çatışmalarda siyasal devrimlerin öncülüğünü üstlenecekti. Krallıkla burjuvazi arasındaki bu gerilimin nedeni sadece

burjuva sınıfından kaynaklanmıyordu. Bu gerilim soylular sınıfının kapalı yapısı ve mutlakiyet rejiminin yeni sınıfın toplumsal ve hukuksal üst yapı kurumlarını hayata geçirememesinden kaynaklanıyordu (Sorel, 1949: 62). Krallığın soylularla burjuva sınıfı arasındaki konumu mutlak monarşinin feodal dağınkılığa rağmen elde ettiği başarıydı. Bu bakımdan 18. yüzyılda despotluk olarak nitelenen dönem aslında yönetimin iktidarı parçalı yapıdan bütüncül yapıya dönüştürdüğü başarısıydı. Bu başarı Fransa'da Orta çağın sonlarından itibaren, savaş ve vergi sistemi aracılığıyla bir araya getirdikleri parçalı iktidar yapısından bütüncül devleti mutlak monarşiyle sağladıkları dönemdi. Mutlak monarşi dönemi merkezkaç güçlerle mücadele ederek yerel iktidarlara, büyük senyörlere boyun eğdirerek merkezi iktidarın hizmetinde bir bürokrasinin kurulduğu dönemdi. Bu nedenle XIV. Louis, Fransa'da mutlak monarşinin klasik simgesi haline gelmişti. Versailles' daki bürokratik yapılar krallık yetkilerinin temsilcisi olan valiler, taşradaki geleneksel belediye veya büyük aile iktidarlara karşısında XIV Louis döneminde daha güçlü hale geldiler. Soyluların saray teşrifatıyla evcilleştirilip askerliğe kapatılmaları ya da devlet yönetiminde kullanılmaları da onun saltanatı sırasında gerçekleşmişti. Bu nedenle mutlak monarşi merkezi iktidarın senyörlerin ve yerel cemaatlerin geleneksel yetkileri üzerindeki zaferi anlamına gelmekteydi (Furet, 1989: 73). Özellikle Braudel'in belirttiği Amerikadan taşınan altın ve gümüşlerin Avrupa'nın her yerinde olduğu Fransada da büyük bir fiyat enflasyonuna neden oldu. Bu enflasyon feodal aristokrasinin gelirlerinin azalmasıyla sonuçlandı. Bu süreç 17. Yüzyılın ortalarında İspanyol ve Portekizlilerin yeni kıtanın altın ve gümüşünü Avrupa'ya taşımasıyla daha da hızlandı. 17. yüzyılda senyörlüğün ekonomik zayıflığı kralın merkezi gücünü pekiştirmesiyle sonuçlandı (Braudel, 1993: 254).

17. yüzyılın ikinci yarısından sonra ve on sekizinci yüzyılın ilk on yılında tahıl ticareti burjuva sınıfının gelişmesini anlamak için önemli bir faktördür. Bu dönemde şehirlerin iâşesini karşılayacak toprak arzının yetersiz olmasından dolayı taşrada üretilen tahılın büyük şehirlere taşınması işinin ticari açıdan karlı bir iş haline geldiğini görmekteyiz. Fransa'da özellikle liman kentlerinde başlayan şarap ticareti kentli orta sınıf için iyi bir zenginleşme aracı olmuştu. Özellikle karadan denize ulaşımı sağlayan ticari devrelerin kesişim noktasındaki kentler bu ticari devrelerin her düğümünde yer alan burjuvazi liman kentlerinden başlayarak kara içlerine kadar irili ufaklı sermayenin ticari devrelerinde yer alıyorlardı (Braudel, 1993: 430).

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde Fransa'da baş gösteren ekonomik sıkıntıların temel nedenleri; Amerikan bağımsızlık savaşını desteklemek için yapılan harcamaların getirdiği maliyetlerdi. Bu maliyetlerin neden olduğu yüksek enflasyon halkın fakirleşmesine neden oldu. Bu enflasyon ortamında kralın hazine açıklarını kapatmak için yeni vergiler ihdas etmesi vergi toplayıcılarının baskısı nedeniyle üretici güçlerin toprağı bırakıp şehirlere göç etmesine neden oldu. Bu tablo içinde en kötü durumda olan köylüler ve şehirlerdeki yoksul sınıflardı. Çünkü vergi ve feodal rejimden doğan haklar köylülerin omzundaydı. Köylüler bütün toplumsal sınıfların en alt katmanında yer aldığı için hem kralın hem de aristokrasinin mali baskısı altında ezilmekteydi. Kral bu ekonomik krizi aşmak için 1614' ten beri toplanmayan Etat Genaroux'un (Tabakalar Genel Meclisi) ni toplamak zorunda kaldı.

On yedinci yüzyılın ilk çeyreğinde Fransa'da ekonomik ve sosyal yapıda pek çok değişiklik yapılmıştı. Bu gelişme özellikle orta sınıfın yeni kazanç yolları ve Avrupa'nın diğer kentleriyle olan mübadele ilişkilerinin getirdiği etkileşimlerle yeni düşüncelerin yayılmasına neden olmuştu. Fransa'da yükselen bu yeni sınıf üçüncü sınıfın içinde en etkin kesimini oluşturmuyordu. Tiers Etat'ın (Üçüncü Sınıf) içinde burjuva sınıfı servet ve sermayesini artırdıkça toplumsal ve siyasal talepleri daha gür sesle dillendiriyorlardı. Dillendirdikleri talepler hukuksal siyasal üst yapı kurumlarının gelişen yeni koşulların ihtiyaçlarına ve icaplarına uygun hale getirilmesiydi. Bu talepler aslında ekonomik olarak gelişen burjuvazinin soylular aleyhine sürekli zenginleşmesinin doğal sonucuydu. 1789' un dilek listelerinde en önemli talep monarşiyi muhafaza etmekle birlikte mutlak monarşiyi bir anayasa ile sınırlamaktı (Furet, 1989: 192). 18. Yüzyılın son çeyreğinde

ekonomik gücünü pekiştiren burjuvazinin siyasal ve hukuksal talepleri ekonomik krizle birleşince kriz daha da derinleşti. Bu kriz en çok toplumun geniş kesimi olan köylüleri etkiledi.

Fransa'da geniş toplumsal tabanı oluşturan köylü kitlesi toplumsal sınıfların en altında kalan toplumun madun kitlesini oluşturuyordu. Kurulu düzenin hiyerarşisi içinde en alt ve en geniş kalabalık tabakayı oluşturan bu kesimdi. Toplumun en kalabalık kesimini oluşturan bu alt sınıflarda üstteki sınıfları sarsacak eğilimler baş gösterse üst katmanlardaki toplumsal sınıflar zıt kutuplarda olsalar bile olağanüstü dönemlerde çıkarları etrafında aynı ittifak etrafında birleşebilmekteydiler. Toplumsal sınıflar bakımından hiç kuşkusuz ekonomik bir yapının biçimi ve onu oluşturan zihniyet arasında ekonomik güdüler her zaman belirleyiciydi (Sombart, 2008: 156). Siyasal olarak bir dönemi belirleyen diğer faktörler yanında en etkili olan faktör toplumsal yapının üstünde temellendiği üretici kesimlerdir. Siyasal yapının varlığı da bu yapı üzerinde temellenir. Siyasal bir aygıt olarak devlet toplumsal düzeni korumak ve sürdürmek için bu dengeyi statükoyu korumak ve kollamak zorundadır. Batı siyasal literatüründe devlet kavramının *etat estate state statuque* durum, durgunluk durağanlık anlamında kullanılması bizatihi devlet öncesi parçalı parakende iktidar dönemlerinden çıkışı ifade etmektedir. Feodalite'nin bu bölünmüş iktidar yapısından çıkışın gerekliliği Hobbes'un iktidar kuramında somutlaşmıştı. Hobbes devletin (egemenin varlığını) feodalitedeki gibi güçlerin *primus inter pares* olarak değil bizzat eşitsizliğin ürünü olarak ortaya koyar (Hobbes, 2007: 201).

Batı siyasal literatüründe 19. Yüzyılda Weber devleti her ne kadar şiddetin meşru tekeli elinde bulunduran örgüt olarak tanımlasa da esas itibarıyla bu tanım Weber'den dört yüz yıl önce İslam dünyasının haklı gururu İbni Haldun'a aittir. Devlet İbn Haldun'un kavramlarıyla *kâhr ve tegallüb*'tür (Haldun, 1997: 309). Şiddetin meşru tekeli elinde bulunduran devletin varlık nedeni doğası gereği eşitsizliğin tarihsel ve mantıksal zorunlu bir sonucuydu. Devletin esas görevi müesses nizamı korumak konsolide etmek itaat, rıza ve zor aygıtlarıyla varlığını sürdürmektir. Devletin müesses bir nizam olarak eşitsizlikleri bir arada dengeli bir biçimde tutma sorunu esasında 17.yüzyılda Doğal Toplum Kuramlarında egemenliğin *aucritas* kaynağı ve *potestas* kullanımıyla ilgili teorik ve felsefi tartışmalardan kaynaklanmaktaydı. Özellikle Hobbes'un doğal toplum kuramında eşitliğin bizzat sürekli kaos savaş ortamı olduğunu bu kaos ve savaş ortamından çıkmak için siyasal düzeni bizatihi eşitsizliğin sonucu olarak temellendirir. Aksi takdirde yani eşitlik durumunda siyasal egemenlik bütünlükçü bir yapı içinde varlık alanı bulamaz (Hobbes, 2007:204). Hobbes'un kuramı 1642 İngiliz iç savaşının tarihsel koşulları içinde biçimlenmiş olsa da aynı gerekçeyi feodal toplumun dağınık yapısı için de ifade etmek mümkündür. Gerek Anglo Sakson siyasal kültüründe olsun gerekse Kıta Avrupası siyasal kültüründe olsun egemenlik konusundaki tartışmalar parçalı iktidar yapısından çıkış yolları üzerine yoğunlaşmıştır. Hatta Hobbs'tan Machivellie'ye Monstequeu'ya kadar bu bütünlüklü devlet yapısı olarak Osmanlı devletini örnek göstermişlerdir. Avrupa'nın bu siyasal geleneği içinde Fransa'nın toplumsal sınıf yapısına bakıldığında Devrim öncesi Fransa'nın toplumsal sınıf yapısına bakıldığında feodal yapının toprak mülkiyet ilişkileri büyük ölçüde serflikten kurtulmuş özgür köylü konumu yaygın hale gelmişti. Feodal hiyerarşinin alt basamaklarından üst basamaklarına geçmek zor olsa bile iktisadi birikimi eldenler için bu yasak fiilen hükümsüz hale gelmişti. Toplumsal hareketlilik hem yatay düzlemde hem de dikey olarak sınıflar arasında sınırları esnek hale getirmişti. Soylular dışındaki sınıflar iktisadi gücü ele geçirdikçe kültürel dirençler zamanla yumuşatılmaktaydı. Ancak köylünün şehirli hale gelmesi için endüstri devrimini beklemek gerekecekti. Fransa'da krala bağlı kentler aynı zamanda krallık askeri ve maliye bürokrasinin kaynağı konumundaydı. Bu ayrıcalıklı kentlerdeki krallık bürokrasinin memurları makam ve mevkilerini parayla satın alıp başkalarına da devir edebilme imtiyazlara sahip olmanın yanı sıra kendi çocuklarına miras olarak bırakabilmekteydiler.

1.2 Köylüler

Toplumsal sıralamanın en alt tabanında yer alan köylüler bürokrasinin, krallığın ve mültezimlerin baskısı altında mali yükümlülüğü tarih boyunca taşıyan üretici güçlerdi (Lefebvre, 2015: 53). Fransa'da köylüler geleneksel olarak egemen sınıfların yükünü taşıyan ve krallık hazinesine herkesten çok katkı yapan asıl üretici gücü oluşturmaktaydılar. Köylüler aynı zamanda şehirlerin bütün iâşesini ibatesini karşılayan esas üretici güç konumundaydılar. Tarım imparatorlukları döneminde şehirlerin, bürokrasinin bütün üst sınıfların yükünü köylüler çekmekteydi.

Fransız Devrimi başladığında Fransa'da köylülerin büyük çoğunluğu, serflikten kurtulup özgür köyle haline dönüşmüştü. Serflik sadece Varna ve Yukarı Burgonya'da olmak üzere, birkaç bölgede küçük bir bakiye olarak kalmıştı. Fakat nadir de olsa feodal aristokrasiye ödenen faizler ve kiliseye ödenen ondalık vergiler kırsal kesimde büyük oranda azalmakla birlikte devam ediyordu (Bloch, 1983: 305).

Devrim arefesinde topraksız küçük köylüler, hem kiralanmış büyük çiftliklere hem de şatolara karşı ayaklanmaya meyyal yoksul ve dayanağı olmayan alt sınıfların saflarını dolduruyorlardı (Soboul, 1989: 24). Köylülüğün konumu aynı zamanda toprağa bağlı olarak aristokrasinin de konumunu belirliyordu. Bir üretim biçimi olarak artık ürüne siyasal olarak el koyma biçimi aynı olsa da İngiliz soyluluğu ile Fransız soyluluğunu birbirinden farklı kılan özellikler vardı. Tarımsal artığa el koymanın biçimi verili durumda elde edilen ürünün miktarı hem soyluların hem de bu işe aracılık eden tüccar sınıfının zenginliğini belirler (Cobban, 1967: 205). İngiltere ve Fransa arasındaki bu farklar göz önünde bulundurulduğunda; İngiltere Fransa'ya göre coğrafi avantajlara sahipti. İngiltere'de kırlar arasındaki ulaşım, bölgeler arası mesafenin yakınlığı nehir ve okyanus sayesinde limanlar vasıtasıyla şehirlerarası ticaretin gelişmesinde önemli bir avantaj sağlıyordu. Buna karşın Fransa'da kara içlerindeki geniş topraklarda halen serflikten özgür köylülüğe dönüşemediği feodal kalıntıların dirençli olduğu yapılar İngiltere'ye göre çoğunlukta idi. Bu nedenle İngiltere'de feodal kişisel bağımlılık ilişkileri Fransa'ya göre daha erken bir dönemde çözülmeye başlamıştı. Bu nedenle Fransız sosyalistlerinin devrim anlatılarında belirttiği gibi Fransız Burjuvazisi büyük kapitalist ilişkilerin öncüsü olacak düzeyde değildi (Cobban, 1967: 207). Fransız köylüsü ise büyük ölçüde feodal bağımlılıktan kurtulmuş *de facto* özgür köylü haline gelmiş olsa da (Moore, 2003: 132). Krallığın temel gelir kaynağı tarım ve hayvan stoku üzerinden elde edildiği için mali olarak devletin yükünü daha çok köylü sınıfı çekmekteydi. Köylülük ise her zaman devletin, feodal aristokrasinin ve doğa koşullarının tehdidi altındaydı. Şehirlerin kafa emeğine dayanan bürokratik grupların ve ordunun külfetini köylüler çekmekteydi (Braudel, 199: 243).

Devrimin öncü sınıfı olan Burjuvazinin tarihsel ve toplumsal gelişimine bakıldığında bu kavram XII. Yüz yıldan beri kullanılmaktaydı, Burjuva bir anlamda tarımdan kopmuş şehirdeki mesleklerle iştigal eden kesimleri ifade ediyordu. Bu kelime 17. yüzyılın başında yaygın hale gelecekti. Fransız Devrimi Burjuva kelimesine politik içerik kazandırdı. Burjuvazi sınıfı köylüler ile aristokrasi arasındaki sınıfı temsil ediyordu. Kentli bir sınıf olarak iştigal ettikleri meslekler doktorluk, avukatlık, katiplik ve noterlik gibi meslekler yanında *Gentry* denen büyük toprak sahiplerinden oluşmaktaydı. Bu nedenle burjuva sınıfının iktisadi ve ticari yaşamdaki güçleri oranında toplumsal konumları irili ufaklı gruplardan oluşmaktaydı. Bu konuda şöyle bir ayırım yapmak mümkündür. Gayrimenkul gelirlerine sahip olanlar, serbest meslek erbabı muhasebeciler, noterler, avukatlar, meta üretimi ve ticaretinden gelir elde edenler ve nihayet büyük toprak alım satım ve kiralarından kazanç sağlayan *Gentry* ler. Ekonomik gücü ticarete dayanan burjuvaların Tiers Etat içindeki sayıları azınlıktaydı (Furet, 1989: 56). Tiers Etat içinde azınlıkta bulunan Burjuvazinin gelir kaynakları emtia ticareti, faizcilik, tefecilik ve vergi mültezimliği gibi aracı mesleklerdi (Jaures, 2015: 64). *Gentry*'lerin servetlerinin kaynağı ise krallıktan elde ettikleri nüfuzu paraya sermaye dönüştürmüşlerdi. Nitekim *Gentry*'ler XIV ve XV. Louis'lerin İngiltere

Avusturya, Prusya'ya karşı yürüttükleri savaşlarda savaşın finansmanı bu sınıftan alınan borçlarla sağlanmıştı. Bu nedenle Gentry'ler devlete verdikleri borçların karşılığında ticari olarak krallıktan büyük iltimas ve kazançlar elde etmişti. Devlet hazinesinden alacakları gittikçe artan bu sınıf alacakları sayesinde siyasi iktidarın yolları açılmış oluyordu (Sarica, 1981: 32).

Burjuva sınıfı ile ilgili olarak ilk kez Barnave Marx'tan elli yıl önce burjuva devrimi kuramını sistemli olarak geliştiren kişiydi (Furet, 1989: 46). Barnave devrim öncesi dönemde Fransa'da burjuva sınıfı tarafından geliştirilen kurumların Ancient rejimin kurumları tarafından engellendiği ileri sürüyordu. Bu tezini de soyluların iktidarının toprak mülkiyetini tek zenginlik kaynağı olarak görmelerinden kaynaklandığını belirtiyordu. Burjuva sınıfının yükselmesiyle birlikte ticaretin ve tekniğin halkın içinde yaygın hale gelmesi çalışan sınıflar yararına; zenginliğin yeni bir dağılımı oluşmaya başladı. Aslında zenginliğin yeni dağılımı iktidarın yeni dağılımı anlamına geliyordu. Nasıl ki toprak mülkiyeti, aristokrasiyi başa getirdi ise; ticaret ve sanayi mülkiyeti de burjuvazinin ekonomik iktidarını doğurdu. Burjuvazinin siyasi iktidarı ise 1789 Temmuzundan itibaren, devrimci eylemleri istikrara kavuşturarak toplumsal yığınları kendi kontrolü altına alarak siyasi iktidarı ele geçirdi (Soboul, 1989: 19).

Burjuva sınıfı Fransız devrimiyle iktidara gelir gelmez, birey özgürlüğünü her şeyden üstün tutma gerekçesiyle, loncaları kaldırarak meslek ve ticaret özgürlüğünü ilan etti. 17 Haziran 1791' de "La Chaplier Yasası" ile feodalitenin özgürlüğü kısıtlayıcı loncalarını kaldırdı. Bu yasağı sözde ulusal birliği sağlamak için kaldırıldığı ilan edildi (Sarica, 1981: 111). Esasında La Chapliere Yasası' ile loncaların kaldırılması feodal soyluların parçalara ayırmış olduğu topraklarda aristokrasinin vergilerini ortadan kaldırmaya yönelik bir girişimdi. Bunu da özgürlük kavramını kullanarak özgürlüğün bütün ulusa ait olduğu mistifikasyonu hayata geçirdiler. Fakat ilginç olan egemenliğin millete ait olduğunu ileri süren burjuvazi, siyasi bir örgüt olarak partilerin uzun süre anayasaya bir kurum olarak girmesine izin vermedi. Bu yasağın nedeni ise özellikle ulusun birlik ve bütünlük anlayışını bozma riskiydi (Huberman, 1999: 154).

Bu risk ise milli birlik ve bütünlüğü bozucu bütün unsurlar, partiler, korporasyonlar, sosyal sınıflar, bu temel ilkeye aykırı görüldükleri için sosyolojik birer gerçek olarak kabul edilmedi. Bu yapılar anayasa hukukunun dışında tutulmaya çalışıldı. Esasında iktidarı ele geçerin burjuvazi karşı devrim endişesiyle yararına olan toplum düzenini bu yoldan, yani "Milli Birlik" fikri içinde savunmayı kendi çıkarları yönünden yararlı görüyordu. (Sarica, 1971:155). Burjuvazinin Tiers Etat'ı temsil etmediğini bunun halka karşı sadece bir mistifikasyon ve göstermelik bir oyun olduğunu Cobban ileri sürüyordu (Cobban, 1967: 211) bu iddiasını destekleyen bir tarihçi de Guerin'di. Guerin Babau'ın ulusal meclise karşı olan konuşmasında "Delegeler! Aranızda tek bir gerçek Sansculotte yok açıktır ki hiçbiriniz yoksulluğun yürek parlayan ızdırabını bilmiyorsunuz" diyordu (Guerin,1977: 48).

Fransa'da alt sınıflar adına iktidara gelmesine karşın Fransa'da alt sınıfların devrimden uzun bir süre geçmesine rağmen çok fazla yapısal bir değişim ve dönüşüme uğramadı. Bu durum Marksist tarihçilerin iddia ettiklerinin aksine (Lefebvre, 2015: 89). Cobban Devrimden sonra Fransız kırsal alanın modern kapitalist bir dönüşüme uğramadığını iddia ediyordu. Cobban'a göre Fransa Devrim'in ardından modern, kapitalist bir ekonomik sisteme geçemediğini savunuyordu (Cobban, 1967: 54). Fransa 19. yüzyılın sonlarına kadar sanayileşmesini gerçekleştiremeyen bir ülkeydi. Fransız ticareti ve endüstrisi, on dokuzuncu yüzyıl boyunca pazarlar açısından yerel ve bölgesel olarak kaldığı için Fransız köylüsü, geleneklere saplanmış, yeniliklere direnç gösteren bir düzeydeydi (Cavanaugh, 1972: 126).

1.3 Burjuvazi ya da Kent Soyluluğu

1789 Devrimi'nin arefesinde Fransa'da toplumsal sınıflar Krallık bürokrasisi, feodal toprak soyluları, kentler ve krala bağlı ayrıcalıklı kentler bütün bu egemen sınıflarla uzlaşmış bir *modus vivendi* niteliğine sahipti. *Bourg* kentli orta sınıf olarak burjuvazinin yaşadığı mekânlara verilen

isimdi. “*Bourg*” terimi müstahkem surlarla burçlarla çevrili yerleşim alanlarını ifade ediyordu (Braudel, 1993: 425). “*Site*” terimi ise Roma’dan beri dinsel bölge merkezinin ve şehirlerin bulunduğu mekânlar için kullanılıyordu. Burjuva terimi ise aristokrasinin ve ruhban sınıfının dışında kalan gruplar için tanımlanmaktaydı. Latince kökenli bir terim olan “Burjuva” kelimesi başlangıçta siyasal bir içeriğe sahip değildi. Fransız Devrimiyle birlikte bu terim bütün Avrupa’da yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandı. Braudel’in tanımını esas alırsak; Burjuva sınıfını tarımdan kopmuş ticaretle ve kentlerdeki meslek serbest mesleklerle uğraşan sınıf olarak tanımlar (Braudel, 1993:328). Burjuva sınıfının kazancı aracı bir sınıf olarak doğrudan emekten elde edilen bir kazanç olmadığı için dinsel kurumlar tarafından meşru görülmemekteydi. Hele faiz söz konusu olduğunda din dışı ve tefeci olarak niteleniyorlardı. Burjuva sınıfının önündeki bir engel ise kırsal alanda ticaret yapmak istediklerinde senyörlerin her kır ya da kasabanın sınırlarından burjuvaziden gümrük vergisi almasıydı. Bu burjuva sınıfını kendi aralarında aristokrasiye karşı tarihsel bir sınıf dayanışmasına itecek daha sonra Fransız Devrimi’nde bütün sınıfsal iltimas ve imtiyazları *La Chapper Yasası*’yla kaldırarak ticari bütünlüğü sağlamak için ulusun birliğini bayraklaştıracaklardı (Bloch, 1983: 444).

Burjuva sınıfı Fransa’da soylular ve papazlar dışında kalan *Tiers Etat* (Üçüncü Sınıf) olarak adlandırdıkları sınıfın en zengin ve en becerikli kısmıydı. Fransa’nın eyaletlerinde uzun süre bu sınıf, ekonomik gelişme sayesinde güçlerini geliştirmişlerdi. Buna karşın İngiltere hariç Avrupa’nın diğer bölgelerinde İtalya ve İspanya’da Orta ve Doğu Avrupa’da bu sınıf rüşeym halde bile değildi (Stromberg, 1986: 94). Burjuvazi temelde, ticaretle uğraşan köylülerin ve zanaatkarların iş yaptığı aracı kişilerden oluşuyordu. Bazıları, çok çalışmanın ve sade bir hayat yaşamının sonucunda önemli pozisyonlara geliyordu. Fakat iş alanı ne kadar mütevazı olursa olsun, ticari spekülasyonlar sayesinde başarıya ulaşıyorlardı. Aracı sınıf olarak üreticiye oranla zenginliğe daima daha kolay ve daha hızlı ulaşan bir sınıftı. Bu görüşün aksini savunan tarihçiler de vardı. Örneğin (Lefebvre, 2015: 50). İngiltere’de olduğu gibi Fransa’da devrim öncesinde burjuvazi büyük sanayi işletmelerinin sahipleri değil, çoğunlukla tüccarlar, hukukçular, noterler ve yaşamlarının sermaye sahibi olarak veya sermayeyi kullanarak kazanan kişilerdi (Tilly, 2001: 199). Soyluluğun sınıfsal konumuna baktığımızda ise burjuvazi sınıfından farklı olarak tezgâh veya mal işi yapmayan burjuvazi o dönemde pejoratif anlamda küçümsemeyle karışık kent soyluluğu olarak adlandırılan sonradan soyluluğu satın almış Noblese de Robe’dan (cübbe soyluluğu) dan farklı olarak eksiksiz bir itibar soyluluğu anlamına gelmekteydi (Braudel, 1993: 431).

Noblesse de Robe konusunda Alfred Cobban’da Braudel’in görüşlerine yakın bir görüş içindeydi. Fransız Devriminde Burjuvazi sınıfı ile aristokrasi sınıfının öyle kolay birbirinden ayrılamayacağını ileri sürerek bu sınıflar aslında iç içe geçtiğini ileri sürmekteydi. (Cobban, 1967: 91). Cobban tüm Fransız soylularının ikircikli bir konumda olduğunu ileri sürmekteydi. Önce karşı-reformun, fikirlerine ve entelektüel konumlarına karşı muhalif bir konum içindeydiler. Kent soyluluğu diye başlangıçta toprak soyluları tarafından aşağılanan burjuvazi, soyluların katolik mezhebine karşı aydınlanma felsefesinin seküler akılcı pozitivist düşüncelerinin bayraktarlığını yapacaklardı. Devrimle birlikte sadece kilisenin mülklerine el koyulmadı manevi ayrıcalığına da el koyulmuş oluyordu (Jaures, 2015: 51). Burjuvazi siyasal egemenlik konusunda ise kiliseyi devre dışı bırakmak için Doğal Hukuk ve toplumsal sözleşme kuramını seküler bir içerikle devletin kurulma gerekçesi olarak meşrulaştıracaktı. Bu mantığa göre Fransız devrimcilerinin ve onların liberal mirasçılarının 17. yüzyılda Doğal Hukuk Kuramına dayanarak devleti bir yapıntı olarak toplumsal sözleşmeyle kurup Orta çağın egemenliğin kaynağını Tanrıya dayandırmış olduğu meşruiyet zeminini bu denklemin dışında tutarak seküler dünyanın meşru temelini sağlamış oluyorlardı. Fransız Devrimiyle birlikte devrimciler, yönetim biçimlerinin aslında insan yapısı olduğunu, bir plana az çok uygun olarak değiştirilebileceğini ve yönlendirilebileceğini, ortaya koydular (McNeill, 1994: 477). Aydınlanma filozoflarının seküler ideolojisi Fransız

Devrimcilerinin yeni ilmi hali olarak kabul edildi. Bu anlayışa göre akıl ve deneyle kavranamayan ve geometrinin ölçüleriyle doğrulanamayan her şeyi başta metafizik olmak üzere dini bütün kurumları ıskartaya çıkardıklarını ilan ettiler (Cobban: 1967: 278). Burjuvazinin bu seküler dünya tasarımı mantığında artık her şey ölçmenin ve biçmenin konusu olacaktı. Her olayın arkasında metafizik inançlar yerine kurucu rasyonel nedenler ölçü haline getirildi. Bu ölçü sadece dünyayı eşyayı kavramanın ölçüsü değildi. Aynı zamanda burjuvazinin dünya ve toplum tahayyülünde artık her şey alımın ve satımın konusuydu. Fransa'da alımın ve satımın en büyük aracısı olan büyük burjuva gruplarını tanımlayan Gentry teriminin Bu sınıf sahneye çıktığı dönem 1603. Bu terimin sözlüklerde yer alması sözlüklerin tanıklığı bu sınıfın oluşum sürecini de açıklamaktadır. (Bloch, 1983: 357). Bu sonradan parayla satın alınmış soyluluk sürekli kılıç soyluluğunun itirazına uğradı. Bu iki sınıf arasındaki gerilim ise merkezi krallığın egemenliğini konsolide etmesi içinde fırsat sunmaktaydı. Braudel'e göre bu sonradan soyluluğu parayla satın almış göreceli olarak daha büyük sermayeye sahip olan bu sınıf 17.yüzyılda sahneye çıkmalarından başlayarak aydınlanma felsefesine zemin hazırlayarak ulusu icat edecekti (Braudel,1993: 63). 18. yüzyılın ortasına gelindiğinde burjuvazinin sermayesi daha büyük boyutlara ulaştı. Bunun da temel nedeni soyluların darboğaza girmesiyle ellerindeki toprakları burjuvazinin almasıydı. Bu süreç Fransa'da iki farklı sınıf arasında birinin zenginliği ötekini aleyhine zenginleşerek sonuçlandı. Oysa İngiltere'de bu süreç iki hem soyluların hem de burjuvazinin lehine zenginleşerek sonuçlanmıştı. İngiltere'de çoğu yerde Fransa'dan farklı olarak soylular ticaret işleriyle uğraşarak burjuvalaşmışlardı. Çünkü İngiltere'de Fransa'daki gibi ticaretle uğraşmak olumsuz aşağılayıcı pejoratif bir iş olarak görülüyordu. Buna karşın Fransa'da soylular sınıfı ticareti her zaman aşağılık bir iş olarak niteliyordu. Bu sınıfın kendi maddi zenginlikleri ticaretten değil otarşik yapısı içinde kırsalın kiralardan oluşmaktaydı (Bloch, 1983: 452). Fransa'da Krallık gittikçe sermaye birikimini artıran bu burjuva sınıfını toprak soylularının merkezkaç eğilimlerine karşı bu sınıfla ittifak içine giriyordu. Sonradan soyluluğa satın alan bu sınıfın önceden krallıkla olan bağları vergi memurlukları ve iltizamlar üzerinden kurulmuştu (Weber, 1991: 243).

Cübbe soyluların Fransa'da mültezimlik ve diğer bürokratik mevkileri elde ederek güç kazanması kılıç soylularının gerilemesine neden olurken monarşinin merkez kaç eğilimler karşısındaki gücünü de pekiştirmişti. 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra kılıç soyluluğun ekonomik ve siyasal güçleri zayıflayınca kral soyluların elinden yargı görevlerini aldı. Soyluların topraklarından asker ve vergi toplama, işlerine daha fazla müdahale etmeye başladı (Cobban, 1967: 64).

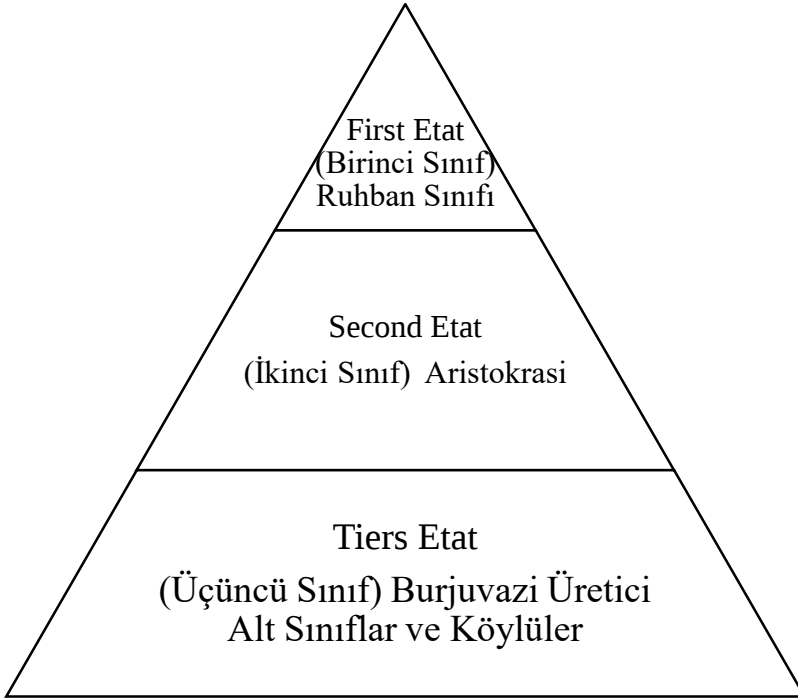
Bu süreçte XIV. Louis' in soylular sınıfını oldukça zararsız bir konuma getirdiği görülmekle birlikte bunun karşılığında verilen ödünü de hatırlatmakta yarar var. Bu ödün o dönemde gelir kaynakları kralinkinden çok daha fazla olan kilisede yüksek mevkiler sağlanarak gelir sahibi kılınmalarıdır. Kilise krala yaptığı bu destek karşılığında heretiklere (sapkınlara) karşı kiliseyi koruma garantisini sağlıyordu. Nitekim bu dönemde XIV. Louis'in IV. Henri zamanında çıkarılan Nantes Fermanı'nı geri almıştı. Nantes Fermanı, Protestanların inanç özgürlüğünü garanti altına alan krallık fermanıydı. Nantes fermanıyla Kral soyluları yönetimin merkezinden uzaklaştırmıştı. Fakat kilise ve ordu yine onların elindeydi (Moore, 2003: 40).

XIV. Louis döneminde şaraptan elde edilen büyük servetler sonradan soylulaşmış olarak ya da parayla satın alınan soyluluk statüsü olan Noblesse De Robe'u daha güçlü hale getirmişti. Fransa'da parlamentolar yerel mahkemelerin yargıçları savcılarını da bu sınıfa mensup insanların ayrıcalıklı meslekleri haline gelmişti. Fransız Devriminin arefesine gelindiğinde kıdemli aristokratik soylular olan Noblesse de Pee artık ne ekonomik gücü ne de itibarı kalmıştı.

Kılıç soyluları için ticaret sürekli kötü ve aşağılık işlerden sayıldığı için bu mesleklere uzaktılar. İstisna da olsa bu mesleğe eğilim duyanların önünü ayrıca yasal engel kapatmıştı. Bu yasal engel rütbe tenziliyle soyluluk statüsünü yitirip *declase* dışlanmasına sınıf dışına atılmasının

gerekçesiydi. Rütbe tenzili ile ilgili yasalar daha çok kentlerde ticaret ve endüstri ile uğraşmaya başlayan için uygulanıyordu.

Şekil 1: *Devrim Öncesi Fransa'da Toplumsal Sınıf Şeması*

1.3.1 Jakobenler

Jakobenlerin en belirgin özelliği devrimin önderlerinin ülkü ve amaçlarıyla gerçeklerin kendisi arasında derinleşen zıtlıklar karşısında soyut teoriyi hakikat zan etme yanılgısında yatıyordu. Jakobenler için devrim sürecinde realite ile kendi tahayyülleri arasındaki boşluk açıldıkça diktatörlüğün şiddeti de artıyordu. Jakobenlerin ön gördükleri düzen beklenen adil ve eşitlikçi rejimi getirmedi. Ancak feodal engelleri kaldırarak sadece zenginlerin gücünü artırıp büyük burjuvanın iktisadi iktidarını yerleştirmeye yaradı. Jakobenlerin en temel görüşleri değerlerin içkin bir biçimde siyasi eylem yoluyla ve siyasi eylem içinde gerçekleşmesi fikri üzerinde kuruluydu (Furet,1989:56). Jakobenleri (Michelet, 1967) şöyle tanımlamaktaydı “Biz akıllılarız, güçlüleriz, ötekiler mutedil budalalar, çocuklar, ihtiyarlar, kadınlardır. Sayımız az olsa da doktrinimiz en iyi doktrindir. Bu hayvan sürüsünü kendi isteğine rağmen kurtaralım. Az çok bir kısmı öldürülse ne çıkar gerçekte yaşamıyorlardı ki ölümden şikâyet etsinler. Bunların ancak toprağa faydası olur” (Michelet,1967:45). Jakobenlerin burjuva sınıfı içinden çıkmalarına rağmen *Tiers Etat*’ın (Üçüncü Sınıfın) bütün alt sınıflarını hayvan sürüsü olarak görmeleri esasında devrimin millet ve halk diye yücelttiği grupların sadece kendi çıkarlarını meşrulaştırmak için kullandıkları bir araçtan başka bir şey olmadığını ispatlıyordu.

Öte yandan Jakobenlik özellikle Robespierre'in merkezi yönetiminin terör ve devrimci şiddetle özdeşleşmiş korkuya dayalı yönetimini ifade etmekteydi. Jakobenlerin temel özelliği soyut prensiplere aşırı güvenen bir grup olmasıydı. Eşitliği şiddet ve anarşi altında sağlamak için diktatör bir yönetimin bütün kanlı projelerini hayata geçirdiler. Bu grubun dünya görüşü çeşitli ideolojik taahhütlerin bir araya toplanmasından oluşmaktaydı. Bu taahhütler didaktizmi, terörü, kardeşlik ve cumhuriyetin erdemi olarak dayatıyordu. Böylece rasyonel şeffaflık, devrimin tiyatral yanılarıyla iç içe geçmişti. Bireyciliğin, sosyal adaletin ve eşitliğin çelişen tarafları ortaya çıktıkça şiddetin ve terörün düzeyi daha da artıyordu (Epstein, Karr, 2007: 512). Jakobenlerin ideolojisini

şekillendiren aydınlanma felsefesinin despot yüzüydü. Jakoben ideolojisine göre toplum adeta aklın ve bilimin labaratuvarından başka bir şey değildi. Onu doğanın düzenli ve doğrusal yasalarına göre yönetmek gerekirdi. Jakobenlerin devrimci tahayyülüne göre toplumlar aynı fizik kanunlarına ve geometrinin kesinliği gibi pozitivist yasalara tabiydi (Tanili, 1995: 216). Jakobenler için devrimci tahayyül ile realite arasındaki boşluk açıldıkça devrimden geriye dönüş tehdidi kaçınılmaz hale gelmekteydi. Bunu önlemek için Jakobenler soyluların ve kilisenin el koydukları mallarının burjuva sınıfının eline geçmesine göz yumuyordu. Böylece büyük burjuvazi Fransa'da jakobenlerle zımnî bir ittifak kurarak Jakoben diktatörlüğün sert rejimini destekleyerek konvansiyonun kararlarını alkışladılar (Cobban, 1967: 132). Jakoben dünya görüşünün diğer bir niteliği; muhayyel bir toplum tasarımı projesi üzerine kurdukları düşsel bir tasarımdı. Toplumun kendi içindeki işleyiş saatini asla kabul etmeksizin aydınlanmanın soyut aklını her türlü hakikatin yegâne ölçüsü haline getirmişlerdi. Aydınlanmanın bütün eserleri onlar için projeydi. Nitekim Fransa'da Rousseau'nun yazıları Jakobenlerin propaganda aracı yapılmıştı. Mable, Morelly, Helvetius, Diderot, Marat, Gosselin birçok edebiyatçının eserleri, Fransız Devrimi sırasında Jakobenler ve Babouvistler tarafından programlara çevrildi (Bernstein, 1943: 116). Jakobenler toplumsal realite ile kendi teorik ve soyut tasarım arasındaki uçurumu kapatmak için tarihi hızlandırarak terör korku panikle bir toplum inşa etmeye giriştiler. Koku ve dehşeti süblime ederek yeni rejimi korkuyla yüreklere işlemeye çalıştılar. Bu bakımdan bir tür muhayyel siyasal toplumun inşası için reel bir korku ve terörle yeni Cumhuriyetin temeli atılmış oluyordu (Ellis, 1978: 359). Bu korku durumunu Edmund Burke şöyle tanımlamaktaydı. Korku insanın dışındaki olgularla etkileşiminde en belirleyici güdüdür. Burke göre korku ve terör insanın kendi olası yok oluşuna dair bir duygu olarak insanın muhayyilesinin çözülmesine belirsizlik ve düzensizliğin doğmasına neden olur. Bu korku yüzünden insanların iradesinde daha çok itaat güdüsünü yaratır (Burke, 1958: 178).

1.4 Girondenler

Gironden ismi Fransa'nın güneybatısında Bordeaux şehrinin bulunduğu bölgeden gelmekteydi. Tiers Etat içindeki burjuva sınıfı bu bölgeye mensup olduğu için bu isimle tanınmaktaydılar. Girondenler toplumsal sınıf olarak Burjuva sınıfına mensup bir gruptu. Fakat Jakobenlere göre daha ılımlı bir gruptu. Girondenler ticaret ve sanayi burjuvası sınıfını oluşturmakla birlikte bir bölümü de taşradaki toprak burjuvazisini oluşturmaktaydılar (Michelet, 1967: 158). Girondenler burjuva Cumhuriyeti'nden yanaydılar. Devrimde öncü rol alan Girondenler ve Montagnyardlar aralarındaki rekabete rağmen aynı sınıfa mensuptular. Ticaret burjuvazisinin sözcüsü olarak Girondenler mülkiyeti ve ekonomik özgürlüğü savunmalarına rağmen Sankülotlar tarafından talep edilen fiyat sınırlamalarını desteklemekten geri durmadılar. Girondenler Jakobenlerden farklı olarak halka ve onun menfaatleri konusunda daha esnek ve ılımlı bir politikadan yana bir sınıftı. Girondenler dünya görüşü ve haklar bakımından halka yakın olmasına rağmen bu sınıfın mensupları daha çok avukat noter dava kâtiplikleri gibi serbest meslek gruplarından oluştukları için devrimde çok etkin bir rol oynayamadılar (Soboul, 1989: 57).

Girondenler burjuva özelliklerinden dolayı değil avukat, noter ve dava vekilliği gibi serbest meslek gruplarından oluşmaktaydı. Bu grupta her ne kadar halk ve milleti temsil ettiğini iddia etseler de kendilerini halktan üstün sınıf olarak görmekteydiler. Jakobenlerde sınıf olarak Tiers Etat (üçüncü sınıfı) yani halkı temsil ettiklerini iddia ediyorlardı. Fakat Jakoben önderlerden bir tanesi dahi halktan çıkmış değildi (Michelet, 1967: 45).

1.5 Toprak Soyluları

Şüphesiz devrim öncesinde Fransız aristokrat sınıfı da homojen bir birlik oluşturmuyordu. Örneğin geleneksel Nobesse de Pe (kılıç soyluluğu), saray soyluları ve taşra soyluları, ki bu ikisi de kandan soylu idiler. Bu grupta soyluluk doğum yoluyla kazanılıp babadan oğula geçmekteydi. Onun için asaletin farklı sınıflardan ve evelenmelerden korunması için oluşmuş bir gelenek vardı. Bu sınıf

kılıç taşımaktaydı soyun mesleği şövalyelik savaş sanatı gibi atalar kültürüne dayandırılmaktaydı. Krallıkla bağları ise feodal aristokratik güçlerinin kurumsallaşarak krallık danışmanı, bakan, diplomat ve eyalet valilikleri gibi görevlerinden kaynaklanmaktaydı. Bu sınıf genellikle asker ve ordu işleriyle meşgul olup büyük toprak mülkiyetine sahip savaş sanatını babadan oğula devreden mesleklere sahiptiler. Kendi bulundukları bölgede kralla esnek bağları olmakla birlikte yerel toplulukları yöneten bir sınıftı (Jaures, 2015: 56). Ayrıca Noblesse De Rob ortaya çıkıncaya kadar savcılık hakimlik gibi özel haklar ve toplumsal imtiyazlara sahiptiler. Fransa'nın toplumsal sınıf yapısı içinde sınıfların ve statülerin ayrılığı, toplumsal hiyerarşiyi güçsüzleştirmiyordu. Parasal ya da siyasi çıkardan dolayı krallık, şehirlerin yanı sıra aynı zamanda her sınıfın bünyesinde oluşan gruplara imtiyazları ve iltimasları vermekte asla zorluk çıkarmadı. "Böl ve yönet" ilkesi, yukarıdan aşağıya doğru hak eşitsizliklerine dayanan bir loncalar düzenini koruyordu (Günyol, 1989: 34). Aristokrasinin imtiyaz ve iltimaslarının kurumsallaştığı bu yapı burjuvazi sınıfının 18. yüzyılın sonuna doğru iktisadi gücünü pekiştirdikten sonra aydınlanmanın yaratıcı düşüncesiyle üretimin bilimsel bilginin gücüyle birleşince Fransız aristokrasisinin tarihten ve topraktan gelen gücü zayıflamaya başladı (Lefebvre, 2015: 48). Sieyes'in Tiers Etat' nedir isimli kitabında Tiers Etat herşeydir derken burjuva sınıfı Tiers Etat içinde olmasına rağmen kendilerinin üçüncü sınıftan ayrı olduğunu ileri sürüyordu. Sieyes'e göre soyluluk bir kamu memurluğu değildi (Derbil, 1951: 135). Soyluluğun imtiyazları her türlü memurluktan bağımsız olarak şahsa ait geleneksel ve yasal bir hak ilkesi olarak tanımlanmıştı. Bir taraftan ruhban sınıfı ayrıcalıklarını kaybederken soylular ruhban sınıfına göre kendi sınıfsal çıkarlarını görece de olsa muhafaza edebilmekteydi (Derbil, 1951: 204). Sieyes soyluların en lanetli savunucularının Tiers sınıfından çıktığını ileri sürüyordu. Üçüncü sınıfın içinden çıkan bu grubun zekâsı ve ruhu kıt olarak doğmuş olduklarından söz ediyordu. Bu grubun iktidar ve egemen olanların iltifatlarına haris oldukları ölçüde özgürlüğün değerini hissetmekte o kadar kabiliyetsiz olduğunu belirtiyordu. (Derbil, 1951:159). Sieyes'in burjuvazinin içinde bulunduğu Tiers Etat'ın burjuva sınıfı dışındaki mensuplarını bu şekilde aşağılamakla Devrim'in Jakoben tavrını da ortaya koyuyordu. Bu cümlelerden burjuvazi için Halk ve Millet kavramının Devrim sürecinde Tierse Etat'ın sözcülüğünü üstelenen burjuva sınıfının çiftçi köylü küçük üreticiyle olan arasındaki ilişkinin niteliğini ifade ediyordu.

Yöntemsel olarak hiçbir sınıfın saf ve organik sınırlarının kesin olarak çizilemeyeceği gerçeğini göz önünde bulundurduğunda burjuvazinin toplumsal sınıfların en alt kesimiyle kurduğu ilişki temsili ve kendi meşruiyetini sağlamak için halka karşı göstermelik bir oyundu. Bunu da devrim sürecinde Enrageler, Sanskülötlar ve Hebertistler üzerinden sağladılar. Burjuvazinin aristokrasi ile olan ilişkisine bakıldığında devrimin başlangıcında toplanan Etat Generaux'da (Tabakalar Genel Meclisi) İngiliz devrimine benzer biçimde cübbe soyluları kılıç soylularını destekledi. Cübbe soyluları önceleri Versailles sarayında kralın yanında yer alıyorlardı (Furet, 1989: 116). Yukarıda değindiğimiz gibi, krallık bürokrasisi içinde de yer alan bu sınıf burjuvazinin gelirlerinden alınacak vergilerin krallığa aktarılması kendi çıkarlarıyla örtüşüyordu. Buna karşın burjuvazinin eşitlik ve özgürlük olarak dillendirdiği şey esasında kendi ekonomik ve ticari alanlarının önündeki kısıtlamaları kaldırmaya yönelikti. Fakat bu hakkı sanki bütün Tiers Etat'ın hakkıymış gibi kitlesel bir biçime büründürdü. Toprak soylularına ait imtiyazlar tedrici olarak krallığın egemenliğine geçmeye başladı. Aristokrasiye ait ayrıcalıklar mutlak monarşi döneminde senyörlere ait mahkeme yetkileri de dahil olmak üzere krallığın egemenliğine geçti. Mutlak monarşi dönemine gelindiğinde ruhban mahkemelerinin yetkilerini de kral parlamentolar aracılığıyla büyük ölçüde zayıflatmıştı.

Mutlak monarşi döneminin en önemli özelliği kamu hukukunun ön plana çıkarak kişisel feodal bağımlılık ilişkilerinin neredeyse bitme noktasına gelmesidir. Toprak soyluluğuna bağlı olarak kişisel bağımlılık ilişkilerinin zayıflaması aristokrasinin meşruiyetini de sarsan bir gelişmeydi (Kaplou, 1965: 1098). Yerel güçlerin yerini artık kralın yetki ve nüfuzunun son derece yaygın olmasını sağlayan kamu bürokrasisi almaya başlamıştı.

1.6 Ruhban Sınıfı

Ruhban sınıfı Fransız toplumsal sınıfları içinde *First Etat* (Birinci sınıf) denilen sınıfı oluşturmaktaydı. Piskoposların kökenine bakıldığında bunların 1774-1790 döneminde %90'ı soylu kökenli olup 1682-1770 döneminde ise soyluların oranı % 84 tür. Ayrıca belirtmek gerekirse XV. ve XVI. Louis'in bütün bakanları ya da hemen hemen tümü bu dönemde soylu kökenliydi (Soboul, 1989: 106).

Ruhban sınıfının sayısı konusunda Pierre Gaxotte'nin rakamları da Sieyes'in rakamlarını teyit etmektedir. Bu rakamlar Devrim arefesinde kilisenin gücünü anlamak açısından önemlidir. Bunların yüzde otuzu piskopos, beş altı yüzü piskopos vekili elli bini köy papazı, on sekiz bini piskoposluk müşaviri ve kilise başrahibi, altmış bini kadınlı erkekli keşiş olmak üzere kilisenin aşağı yukarı yüz yirmi beş bin mensubu vardı (Gaxotte, 1962: 183). Sieyes'in rakamlarına bakıldığında ise Devrim arefesinde Fransa'da Rahipler sınıfının sayısı 80.400 dir . Soyluların sayısı ise 110.0000 dir. Böylece 200.000 bine yakın ayrıcalıklı sınıfa karşın 24-25 milyon halk vardı (Sarica, 1971: 217). Sieyes'e göre rahiplik bir sınıf değildi. Fakat bir kamu hizmetiyle donanmış tanımlanmış bir meslekti. Burada ayrıcalıklı olan şahıs değil görevin kendisiydi (Sieyes, 1951;152). Fransa'da devrim ve imparatorluk öncesine kadar ordu aristokrasiden farklı olarak burjuvalar için bir yükselme yolu değildi istisnalar bir tarafa bırakılırsa burjuvazi bu yapının dışındaydı (Furet, 1989: 127).

2. Parentez'e Alınan Halk ya da Tiers Etat (Üçüncü Sınıf)

Toplumsal sınıf ya da gruplara yönelik her tanımlama esasında onları paranteze almak anlamına gelmektedir. Bu nedenle her tanımlama doğası gereği bir içerimi gerektirdiği kadar dışlamayı da kaçınılmaz kılmaktadır. Micheal Foucault'un deyimiyle her tanımlama bu bakımdan bir dayatmadır (Foucault, 1995: 83). Bu dayatma tanımlayanla tanımlanan arasındaki hegemonik iktidar ilişkisi olarak da ortaya çıkar.

Burada tanımlayanla tanımlanan arasındaki hegemonik ilişkinin kökeni bir anlamda Spinoza'nın olumlama ve olumsuzlama kavramlarının daha fazla gerçeklik taşımadığı ya bu ikisi arasındaki eşit değerde bir güç olduğu zehabından kaynaklanmaktadır. Spinoza gücün güçten, bir fikrin başka bir fikirden her zaman üstün olabileceğini savunur. Eşitliğin bazen bir yanılgı ve zehap olduğunu ileri sürer (Spinoza, 2012: 62). Nasıl ki nesnelerin bazıları diğerlerine göre üstünse fikirlerin de gerçek yaşamda kendi aralarında üstünlük hiyerarşisinin olabileceğini vurgular. Halk kavramı da toplumsal sınıf sıralamasının düzeninde en alta görünse de Burjuvazinin kendi ilkelerini ve dünya görüşünü Halk ve millet üzerinden meşrulaştıracaktı. Halk kavramı her defasında yeniden tanımlanması gereken bir kavramdır. Çünkü her tanım belirli bir anın özelliklerini taşımaktadır. Kavramlar ve tanımlar bulundukları dönemin fotoğrafından ibarettir. Bu nedenle o dönemin fotoğrafına baktığımızda halk ya da millet Sieyes'in en temel kavramlarından biriydi. Ona göre halk ayrıcalıklı sınıfın dışında kalan herkeste. Yani Tiers Etat'tı (Sieyes; 1951: 160). Tiers Etat içinde kendini konumlandıran Jakobenler de özgürlüğün mükemmel olduğunu inkâr etmiyorlardı. Fakat özgürlüğü yalnızca kendileri için istiyorlardı. Bütün öteki insanların yani Tiers Etat içindeki diğer alt sınıflarda dahil hiçbir şekilde ona layık olmadığını düşünüyorlardı. (Touqueveilli, 2004: 43).

Jakobenlerin gözünden halkın ve milletin ne anlama geldiği Verdun'da görevli milletvekili Jean Baptiste Bo'nun Kamu Selameti Komitesi'ne yazdığı raporda ortaya çıkıyordu. Bu raporda Baptiste Bo halkı şöyle tanımlıyordu "Halk her gün kurulmadıkça işlemeyen zemberekli bir saat gibidir" diye yazıyordu (Guerin, 1973/1986: 201). Bu Fransız devrimcilerinin icat etmek istedikleri "olması gereken" halktı. Bir de somut "olan" reel halk vardı. Onlar zaten akılları kıt zekâları sınırlı yığınlardı. Bunlar da kendilerine rağmen adam edilmesi gereken yığınlardı. Makalenin başlangıcında da vurguladığımız gibi Fransız devrimcileri için halk, ulus ve millet aynı anlamda kullanılmaktaydı. 18. yüzyıl Fransa'sında hukukçular ve siyasi düşünürler için halkın en

önemli niteliği onun birliğiydi. XVIII. Yüz yıl felsefesinin ortaya attığı ve Fransız Kurucu Meclisi'nin uygulamaya koyduğu halk kavramı birlikçi olduğu kadar bütünlükçüydü. O dönemin halk tanımları aralarında farklılaşmalar olmayan millet anlamındaydı (Sarica, 1971: 168). Halk denilince 1791 Anayasasında birleşik bütünlükçü bir ulus kast ediliyordu. Bu nedenle devrim öncesi eski rejimdeki bütün sınıf farkları tanınmayarak burjuvazinin inşa ettiği ulus yapısında birleştirilmişti (Sarica. 1971: 213).

Bu dönemde soylular ve ruhban sınıfı dışında kalanları, teorik olarak bir tek sınıf olarak görmek o dönemde burjuvazinin çıkarlarına da uygun düşen bir şeydi. Bu bütüncü yaklaşım burjuvazinin ayrıcalıklı sınıflara karşı mücadelesinde yoksul halk kütlelerini peşinden sürükleyebilmesinin ideolojik aracıydı. Yoksul halk ise kendini ezen feodal imtiyazları ortadan kaldırmak kâğıt üstünde de olsa özgürlük ve kanun önünde eşitlik sağlayabilmek için burjuvazinin bu mücadelesine katıldı. Biçimsel olarak halk sınıfları bölünmemiş gibi görünse bile iktidarı aşkın varlık olan “mille” vermekle aslında devlet iktidarının burjuvazi tarafından kullanılması sağlanmış olmaktadır. Liberal teori de burjuvaziyi açıktan açığa teorik olarak halktan ayrı tutmamış hepsini vatandaş adı altında soyut olarak halkla eşitlemişti Herkesi kanun önünde eşit saymış, millet adı altında da bütün vatandaşları yurttaşlık bağıyla devlete bağlamıştı. Ancak Fransa'nın ilk ulusal meclisinde ve İnsan ve Yurttaş Hakları bildirgesinde burjuvazi siyasi hakları mülkiyet haklarına bağlıyordu.

3.Sonuç

Fransız Devrimi 18. yüzyıldan başlayarak bütün dünyada çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Anayasal hareketlerin oluşmasına yol açarak ülkelerin siyasal yapılarının değişmesiyle sonuçlanmıştır. Bu siyasal değişim monarşileri ulus devlete, çok milletli imparatorlukları da birden çok ulus devlet yapılarına dönüştürmüştür. Fransız Devrimi meşruti rejimlerin hem ideolojisini hem de terminolojisini oluşturmıştır. Devrimin düşünsel ve felsefi kaynakları Aydınlanma felsefesi ve onun pozitif Kartezyen dünya görüşünden beslenmiştir. Bugün Fransız Devrimi'nin üzerinden iki yüz otuz beş yıl geçmesine rağmen Fransız devrim ruhunun sert yüzünün Fransız bürokrasisine ve yönetim biçimine sinmiş olduğunu ileri süren görüşler akademik ve entelektüel gündemin konusunu oluşturmaktadır. Fransa'da Devrimci Cumhuriyetçiler ile Demokratlar arasındaki tartışmanın konusu Cumhuriyetçilerin Domokratları softless (yumuşaklık), gevşeklik ve ilkesizlikle suçlamaktadırlar. Bu iki grup arasındaki tartışma esasında Devrim zamanlarından beri devam eden bir tartışmadır. Fransız Devrimi egemenlik ve tabiiyet ilişkilerinin nasıl üretileceğinin pedagojik ve ideolojik yöntemlerini sağlayarak ulusların inşasında siyasal model oluşturmıştır. Bu model ulus devlet te birey ile devlet arasındaki tabiiyet ilişkisini her türlü din mezhep cemaatten uzak yurttaşlık bağıyla oluşturmıştır. Fransız Devrimi Cumhuriyeti kurduktan sonra yurttaş da cumhuriyetin okulları ve rıza aygıtlarıyla üretmiştir.

Bu metinden çıkarılan bir başka sonuç ise *ancient* rejime ait dini aygıtların Devrimle birlikte tersine döndürülmüş bir teolojinin seküler bir ilmi hali ile meşruiyetini ideolojik mitoslarla üretmiş olmasıdır. Hangi toplum olursa olsun kutsallık aşkınlık olmaksızın siyasal egemenliğin meşruiyeti ve onayı sadece fiktif toplumsal sözleşmeler ve kurucu rasyonel öğelerle sağlanamaz. Fransız Devrimi ulusu inşa ederken karşı çıktığı dinin kutsallığını tersinden taklit ederek ancak üçüncü cumhuriyet döneminde kurumsallaşmasını tamamlayabilmiştir. Devrimle birlikte geleneksel kurumlar ortadan kaldırılırken onun yerine ulus devlet yapısı burjuvazinin dünya görüşü temelinde inşa edilmiştir. Böylece Fransız Devrimi feodal yapının parçalanmışlığı içinde monarşiyi yerinden edip onun yerine ikame edecek yeni bir merkezi sistemi oluşturmıştır. Devrimle birlikte feodal hiyerarşik toplumun parakende hale gelmiş dağınık iktidar yapısının yerine ulus devletle merkezi iktidar yapısını üretmiştir.

Ulus devletle birlikte burjuva sınıfının 17. yüzyıldan başlayan ekonomik iktidarı Fransız devrimiyle siyasal ve tarihsel sonuçlarına ulaşmıştır. Burjuvazi bu nedenle bölünmüş parçalanmış

bir siyasal ve coğrafi yapıdan bütünlükçü merkezi siyasal yapı olan ulus devletin modelini dünyaya sunmuştur.

Toplumsal sınıf yapılarının sınırlarını geometrik kesinlik içinde belirlenemez. Çünkü toplumsal yapılarla bireylerin mensubiyet ilişkisi farklı yapılarla iç içe geçmiş ilişkiler yumağından oluşmaktadır. Bu nedenle toplumsal sınıf yapıları her ne kadar ekonomik temelli bir açıklama biçimi olsa da kültürel ve sembolik ortak paydaların dünya görüşünü belirlediği sonucuna varmak yöntemsel bir zorunluluktur. Fransız Devriminin özgünlüğü bakımından çıkarılan sonuçlara bakılırsa; Fransız Devrimi 1688 İngiliz devriminden farklı olarak burjuvazi aristokrasiyi tasfiye etmiştir. İngiltere’de ise Kralın gücü karşısında feodal toprak soyluları ile burjuva iş birliği içinde krala karşı devrim yapmıştır. 1688 İngiliz Devrimi burjuvazi ile toprak soylularının ortaklığında iktidarı ele geçirerek sosyal ve siyasal bir uzlaşmayla sonuçlanmıştı.

Bugün Fransız devriminin üzerinden neredeyse iki buçuk yüzyıl geçmesine rağmen devrimin kurumlarının ve ideolojisinin pek çok toplum ve devlet yapısında demokrasi ile cumhuriyetçiler arasında gerilimli bir ilişkiye neden olduğunu söyleyebiliriz. Fransız Devrimi’nin öncüsü olan burjuvazinin ideolojisi bir sınıfın dünya görüşü olarak başlangıçtaki dar biçiminden bugün daha geniş kitleler tarafından benimsenmiştir. Özellikle devrimin başlarında bayraklaştırılan özgürlük kavramı başlangıcındaki soyut ve sınıfsal içeriğinden çıkarak günümüz dünyasında geniş kitlelere mal olmuştur. Fransız devriminin doğrudan sonuçları olan iki büyük ideoloji milliyetçilik ve muhafazakârlık halen etkin dünya görüşü olarak hayatın her alanında yer almaktadır. Sosyalist ideoloji Fransız Devrimi’nin doğrudan sonucu olmasa bile sosyalist ideolojinin kuramı ve grameri üzerinde Fransız Devriminin büyük etkisi olmuştur. Bugün küresel dünyada artık sınıf kavramı kurucu ve açıklayıcı gücünü yitirmiştir. Sınıf kavramı yerine sivil toplum gibi kavramlar ikame edilerek politik gerilimleri yumuşatıp a politik bir analiz ve anlam çerçevesi oluşmuştur. Marksistlerin On dokuzuncu ve yirminci yüzyılda ümitlerini bağladıkları sınıf kavram gücünü yitirmiştir. 21.yüzyılda ulus kavramının sınıf kavramından daha uzun ömürlü olduğu ve zamanın yıpratıcılığına karşı daha dayanıklı olduğu ispatlanmıştır.

Kaynakça

- Akdağ, M. (1995). *Türk halkının dirlik ve düzenlik kavgası: Celali isyanları*, Ankara: Cem Yayınları.
- Aulard, A. (1944). *Fransız İnkılabının siyasi tarihi* 1.b, (Poroy, N. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Bernstein, S. (1943). Jefferson and the French revolution. *Science & Society*, Spring, 7(4), 115-140
- Bloch, M. (1989). *Feodal toplum*, (Kılıçbay, M. A. Çev.). Ankara: Savaş Yayınları.
- Braudel, F. (1993). *Maddi uygarlık ekonomi ve kapitilizm II*, (Kılıçbay M. A. Çev.) Ankara: Gece Yayınları.
- Burke, E. (1958). *A Philosophical Enquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and Beautiful*. Columbia University Press.
- Cobban, A. (1945). Historical revision the beginning of the French Revolution: *History*. 30(111), 90-98,
- Cobban, A. (1967). The French revolution, orthodox and unorthodox: A Review of reviews. *History*, 52(175.), 149-159.
- Cobban, A. (1948). The Fundamental ideas of robespierre. *The English Historical Review*, 63(246), 29–51.

- Cobban, A. (1967). The middle class' in France, 1815-1848. *French Historical Studies*, 5(1), 41–52. doi: 10.2307/285864
- Cobban, A. (1964). *The Social interpretation of the French Revolution the wiles lectures* Cambridge: Cambridge University Press.
- Colin, L. (1973). Nobles, Bourgeois and the origins of the French Revolution, *Past & Present* 60(8), 84-126
- Derbil, S. (1951). Tiers Etat Nedir, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), 126-207
- Eastwood, D, Thompson, E.P. (1995). Britain, and the French Revolution. *History Workshop Journal*, 39(6), 79-88.
- Ellis, G. (1978). The “Marxist interpretation” of the French Revolution. *The English Historical Review*, 93(367), 353-376.
- Epstein, J, Karr, D. (2007). Playing at revolution: British “Jacobin” performance. *The Journal of Modern History*, 79(3), 495-530. doi: 10.1086/517980
- Focoult, M. (1995). *Kelimeler ve şeyler* (Kılıçbay, M.A Çev.) Ankara: İmge Yayınları
- Furet, F. (1989). *Fransız devrimini yorumlamak*, (Kuyaş, A, Çev.), İstanbul: Alan Yayınları.
- Gaxotte, P. (1962). *Fransız ihtilali*, (Tiryakioğlu, S. Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gordon, D, (Ed). (2001). *The Turgot collection, writings, speeches, and letters o Anne Robert Jacques Turgot, Baron de Laune* Mises Institute, Airbun Alabama, <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>
- Guerin, D. (1986). *Fransa'da Sınıf Mücadelesi 1793-1795*, Alagon Y, Çev.). İstanbul: Yavuz Yazın Yayıncılık.
- Günyol, V. H (1989). *Devrim yazıları*, (Günyol, V. Eyüboğlu, Y, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları
- Haldun, İ. (1997). *Mukaddime* (Süleyman Uludağ, Haz:). İstanbul: Dergâh Yayınları,
- Hardt, M., Negri, A. (2001). *İmparatorluk*, 1b. (Yılmaz, A. Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2008). *Devrim çağı*, 5.b (Şener, B. S. Çev.) Ankara Dost Kitapevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1992). *Milletler ve milliyetçilik*, 4. B (Akınhay O.Çev.) İstanbul Ayrıntı Yayınları.
- Hobbes, T (2007). *Leviathan bir din ve dünya devletinin içeriği biçimi ve kudreti*. (Semih. L, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Huberman, L. (1999). *Feodalizmden 20. Yüzyıla*, (Belge, M, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cavanaugh, J. (1972). The Present State of French revolutionary cobban and beyond, *French Historical Studies*, 7(72), 122-135.
- Jaures. J. (2015). A socialist history of the Frenc Revolution, Abidor, M Trans.), *Journal of Modern History*. 61(4), 704-723, <http://www.jstor.org/stab/18814>
- Kaplow, J. (1965). Review of The Social Interpretation of the French Revolution, *The American Historical Review*. 70(4), 1094–1026. doi: 10.2307/1846921
- Lefebvre, G. (2015). *Fransız Devrimi*, (Bucak, H Çev.). Ankara: Hil Yayınları.
- Mathiez, A. (1940). *Fransız İhtilali*. 3. Cilt, (Kaya, Ş Çev.) İstanbul; Kanaat Kitapevi.
- Maza, S. (1989). Politics, culture, and the origins of the French Revolution, *The Journal of Modern History* 61(4), 704-723.

- McNeill, W. H. (1994). *Dünya tarihi*, 3.b. Şenel Alaeddin, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Michelet, J. (1967). *Fansız ihtilali tarihi*. (Varoğlu, H. Çev.) Ankara; M E B yayınları.
- Moore, B. (2003). *Diktatörlüğün ve demokrasinin toplumsal kökenleri*, (Tekeli, Ş. Şenel A. Çev.). Ankara: İmge Yayıncılık.
- Sarıca, M. (1971). *Emredici vekaletten 1789 devriminin getirdiği temsil anlayışına geçiş*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Sarıca, M. (1981). *100 Soruda Fransız ihtilali*, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Sieyes, I. (2011). *Tiers etat nedir*, (Birkan, İ. Çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Soboul, A. (1989) *Fransız devriminin kısa tarihi*, (Yarkın, İ. Çev.) İstanbul: İnter Yayınevi.
- Sombart, W. (2008). *Burjuva: Modern ekonomi dönemine ait insanın ahlaki ve entelektül tarihine bir katkı*. (Adanır; O. Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Sorel, A. (1949). *Avrupa ve Fransız İhtilali*, (Örik, N.S. Çev.). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Spinoza, B. (2012). *Ethica: Geometrik yöntemle kanıtlanmış ve beş bölüme ayrılmış ahlak*, (Dürüşken, Ç. Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Stromberg, R, N. (1986). Reevaluating the French Revolution, *The History Teacher*, 20(1). 87-107.
- Tanili, S. (1989). *Dünyayı değiştiren on yıl*. İstanbul: Say Yayınları.
- Tanili, S. (1995). *Fransız devriminden portreler*. İstanbul: Cem Yayınevi,
- Tilly, Ç. (2001). *Zor, sermaye ve avrupa devletlerinin oluşum 990-1992*, 1. B Emiroğlu, K, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Ankara Orijinal Baskı.
- Tocqueville, A. (2004). *Eski Rejim ve Devrim*, 2.b, (İlgaz Turhan, Çev.) Ankara: İmge Yayınları
- Wallerstein, I. (1989). The French revolution as a world-historical event. *Social Research*, 56(1), 33–52.
- Weber, E. (1991). *My France: Politic, culture, myth*. London: Harvard University Press,
- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (Vol. 1). London: University of California Press.